

Cuors per creschüts: magister M. Gross, magister P. Jehli

8. **Cuors I:** 7 partecipants, 1½ ura l'eivna = 23 lecziuns. Terratsch Ladin da Jon Vonmoos.
9. **Cuors II:** 5 partecipants, 1½ ura l'eivna = 23 lecziuns. Terratsch Ladin da Jon Vonmoos e cudaschets da la Chasa Paterna scu lectüra.

Las ediziuns dalla Ligia e l'avischinaziun ortografica

1. Vocabulari sursilvan-tudestg

Avischinaziun ortografica

La lavur vid il Vocabulari sursilvan-tudestg digl ogn vargau ei stada fermamein sut l'enzenna dall'avischinaziun ortografica interromontscha. Già avon la radunanza da delegai dalla LR dils 30 da mars 1957 haveva il redactur survegniù il consentiment dalla Romania per eventualas midadas ortograficas el senn das las recumandazius, circumscrettas el protocol da lezza radunanza. Quellas directivas pertuccavan sut e sura duas caussas: la damonda dalla consonanza dubla e quella dalla scrizipcion o ni u en la silba nunaccentuada. En omsidus case ein las divergenzas nummotivadas denter ils differents idioms romontschs zun frequentas. Ei drova pauc auter ch'empau bunaveglia e spért da convegnientscha per s'unir en tals cass ad ina fuorma cuminevia.

Il crap inaga en rocal ei denton aunc ius in tschancun pli lunsch. L'enfira aczju ei vegnida instrada sul il bul dall'avischinaziun ortografica dils idioms romontschs. Pia convegneva ei d'examinar, schebein aunc auters fatgs linguistis savesien vegnir cumpigliai en questi sforz. Ils 18 da zerciadur 1957 ha la LH tarmess als exponents sursilvans ina giesta dallas damondas ortograficas sursilvanas aunc pendentes. Ils medems signura ein lu vegni clamai ils 7 da settember ad ina seduta a Cuera. Suerter ina liunga e frigteivla discussiun ha quei ravugli priu las suan-dontas decisius en fatgs dall'ortografica dil sursilvan:

1. La regla delicata dil DE e DA, ina regla che negin manischeschesca scosauda, vegn modificada sco suonda:

Nus scrivin dacheudenvi en tutt cass **DA (DAL, DAGL, DALLA, DALL')** e mantenin sulettamein **DIL, DIGL** en funczion da **GENITIV.**

Cheutras contonschein nus ualti exactamein il stadi dil surmiran e s'avischinein era bufatgamein al ladin!

2. Ils redacturs dils differents vocabularis tschercan d'ulivar la scrip-zion digl o/u en silba nunaccentuada. Abstrahau da cass singulis, nua ch'ins vegna a sespruar d'untigr pussevillas direzias, selai era cheu eruir pil sursilvan ina regla da fier:

a) O nunaccentuau ellas cumbinaziuns **-OMB, -OMP** vegn adina midaus en U (ex. bombard, cumbat, pumpar, pumpier),

b) O vegn midaus en U els suffixs **-IONADI, -(IONAL, -IONARI)**, campiunadi, persunal, regional, cantunal, acziunari, dicziunari.

3. Ils plaids (substantivs) che fineschan sin **-ER** ed **-E** (tip calger, curte) vegnan secrets dacheudenvi tutt **-ER** (ex. calger, curter).

4. Ils suffixs **-ARI, -ICHER**, vegnan resalvai pils substantivs (ex. in revoluziunari, in proletari, in tecnicher, in chemicher).
Il suffix **-AR** (fem. **-ARA**, **-IC(A)**) vegnan duvrai tier adjiectivs. (ex. novas litteraras, scola primara, spért revoluziunar, scola tecnica, rom tecnic).

5. Il redactur survegn la cumpetenza da tschentiar puspe certi verbs el sistem natural, scaffius entras la tipica midada sursilvana dil vocal tenor igl accent. Pia midar verbs sco:

pegliar	en pigliar	3. peglia
cavegiliar	cavigiliar	cavegulia
spetgar	spitgar	spetga

Nus havein nudaue cheu mo las reglas las pli impurtontas. Cun questas midadas cardeinaias nus strusch da haver fatg in pass revoluziuniar. Denton havein nus Sursilvans documentau cheutras nossa bunaveglia en vesta d'ina avischinaziun ortografica interromontscha. E dasperas elis ei aunc reüssiu a nus da semplificiar tscheu e leu nossas reglas existentas. Che talas midadas han mo lu in senn, sch'ellas vegnan cumpletadas e sustenditas davart dils auters idioms, ei bein evident avunda. Il fatg ch' ils representants ladins han priu decisius adualas allas nossas per promover l'avischinaziun ortografica, muossa che nus essan i la dretga via.

Controlla dil manuscret

A sias uras ha la LR guidignau signur dr. Andrea Schorta, caureductur al Dicziunari romontsch grischun, per ina examinaziun digl entir manuscret dil Vocabulari sursilvan. Dr. Schorta ha repassau il manuscret da 1245 paginas duront treis liungs meins cun egliada ordvert critica. Siu giudicat per mauns dalla LR, mo dapli aunc sias remarcas e propostas concernent la disposizion da certi artechels, la muntada dils plaidi e.a.v., stattan a disposizion a scadim interessent e paleisan a mintga cass ina gronda experientsch e profunda encouschientscha dalla materia, resultonta dalla gronda pratica sco redactar al DRG. Impurtonta el cunzun la contribuzion da dr. Schorta per la gesta formulaziun tudestga dils exemplis romontschs. Perencunter elis ei s'abstenius da prender posizion en fatgs d'ortografia. Per nossu part essan nus ledi e satifegatis che dr. Schorta ha urentau minuziuseamein cunzun nos artechels e ch'el ha aschia continuau la controlla beinvulenta e savieivila che prof. R. Vieli per miert fageva mintgamai all'entschatta dalla redacziun cumineivla. A collega dr. Schorta seigi adress in quest liung in engraziamen resteniu per sia preziosa e frigteivla lavur. Las remarcas e propostas da dr. Schorta ena già vegnidias risguardadas grosso modo el manuscret. Ei tucca aunc da cular certi artechels pli gronds (ei setracta cunzun da verbs e preposiziuns) en ina fuorma pli concentrada e surveseivila. Quella lavur sa denton tgunschamein vegnir fatga daferontier ch'il redactur prepara il manuscret per la stampa.

Stampa

Ils 8 d'octobre 1957 havein nus tarmess ina part dil manuscret alla firma Condrau, Mustér, incumbensada dalla LR cun la stampa dil Vocabulari sursilvan-tudestg. Difficultads per obtener ina scartira speciala ord Tiaratudestga han retardau las lavurs vid l'artga d'emprova. Ils 23 da

schaner 1958 havein nus finalmein saviu entruidar en ina sesida a Muster stampadur, compositur e correctur el caracter dil manuscrit. La LR ed il redactur vegnan era a procurar a Cuera per ina cedula da buns e fidai correcturs. Il signal da partenza ei daus. Lein sperar che la caravana en movement contonschi en in temps nizeivel e senza gronds scarpetschs sia biala finamira!

Alla fin da nies rapport lessen nus buca munchentar dad engraziar al president dalla LR, signur St. Loringett, sco era als commembors da sia prasteronza pil quitaui ch'els han giu neu e neu per las lavurs vid il Vocabulari sursilvan avon e cunzun dapi la mort da nies prof. Ramun Vieli. Nus astgein buc emblembar che nus vevan lu a schuber pér ina buna tiarza dil manuscrit e ch'cls aspects per ina prompta redacziun parevan buca dili pi favorivole. Sche la lavour ei nuotatonneins avanzada en moda cuntenteivla, sch'ei qui franc d'attribuir grondamein als organs dalla LR. Els han procurau al redactur pil congedi necessari, facilitau en tut e dapertut las lavurs da controla ora sin la tiara ed autrora, e procurau finalmein en buna cunvegnienschaa cu nossas autoritads politicas ed outras, buca senza stenta, per la finaziaziun dall'ovra.

Cuera, ils 7 da fevrer 1958.

Alexi Decurtins

2. Vocabulari da Surmeir

Lavour durant igl onn 1957

Igl onn 1957 vainsa puspe redigia 2 bustabs: igl R ed igl M. Cuncheigl tgi la sotsigneida è parveia d'en accident stada sfurzada dad interromper la lavour ve digl Vocabulari per en taimp pitost lung, ischans stos fitg cuntas ed angratzgevels dad aveir avant mang en bung gidanter seu sign. Toni Canteien, scioast secundiar a Coira, igl cal o, grazzia a la Leia Rumantscha, pudia luvarur durant 10 emdas da stad per la nostra ovra. El ans ò tarmess ca. 5000 exerps da la «Pagina da Surmeir», scretgis cun bun'alegmentscha per igl context ed ordinos alfabeticaimeng, uscheia tgi nous vagn pudia igls uneir sainza perdataimp agl material gio avant mangs. Fittada chesta lavour ò el antschtet cun la usche numnada amprema redacziung dil grond bustab S (controlla e completaziong dil material), igl cal sto neir redigia durant igl onn 1958. Sigr. dr. Sonder ò siva digl R piglia parmsga igl V e la sotsigneida ò an senn da rediger igl Z tgi stuess bunariaintg neir fatg ansemem cugl S parveia da la dumonda s- u -z- inizial.

Egna da las dumondas urgaintas sta dantant er neir ponderada e discussiunada durant igl onn 1958: la dumonda da l'ortografeia. Siva da las bunas lourves preparativas tgi èn gio fatgas pigli lungaig da Surselva e da Nagiadeagna sarogi er per nous betig pie tgossa nunpussevia da cattar ena silaziun pratrica ed acceptabla.

Turitig, igls 9 da favrer 1958.

M. Wüthrich-Grisch

3. Vocabulari ladin

L'avischinazium ladina

Schabain cha l'ortografia ladina ais gnüda refuromada be avant traiss decennis e ch'ella s'ha inraigischada piur tras il Dicziunari tudais-ch -ladin cumparü avant 14 ans, s'haja tgnü per bón da revair alchünas fuor-

mas suot l'insaina da l'avischinazium ortografica interrumantscha. Al mumaint cha 'ls Sursilvans, ant co dar in stampa lur nouv vocabulari, sun state pronts da far arch bunas müdadas, nu pudaivan ils Ladins star da la vart. Confuorm a la decisum da l'ultima radunazione generala d'avischinan amo quai chi d'ais pussibel, ha la LR instradà un appuntament dals redactuors dal DRG, dr. A. Schorta e dr. A. Decurtins, cun duos versats praticants da las lingwas scrittas, giunfra D. Messmer e R. A. Caviez, per discuter las possibilites d'avischinazium e tschartas necessitas da revision. Il resultat da quista discussum, las müdadas decisas davopro dals Sursilvans, scopür consultaziuns bals redactuors dal DRG, cun ravarenda dr. J. U. Gaudenz e dr. J. Arquint han servi al suottascrit per pre schantar un pér propostas concretas ad tina conferenza d'experts ladins in dumandas ortograficas, cha la LR ha convocà als 7 december 1957 a Cuoria. Davart l'andamaint da quella tschiantada orienteschaa un protocol detaglià, cha mincha interessent po retrar da la LR. I gnit decis:

1. Per ils cas da divergenzas chi nu toccan a fuond il sistem ortografic vain dat plainopatona als redactuors dals dicziunaris. I's tratta dals seguants cas d'avischinazium:
  - a) Duplicaziun arbitrara (p. e. ladin alarm, burrasca, percuter sur-silvan allarm, burasca).
  - b) Scripzium dad u ed o atonic (per princip ha il ladin fngià u).
  - c) Scripzium da h inizial (per princip scriva il ladin fngià sainza h).
  - d) Adöver da las majusclas.
  - e) Normas per fuormas surcznidas.
2. Per ils cas da divergenza chi taglian plü ferm aint il sistem ortografic vain decis da far be las seguaintas müdadas:
  - a) Ingüna consonanza dubla avant un oter consonant cun excepczion da las presilbas (p.e. griffia dvainta griffia, scuffiar dvainta scuffiar, petnar dvainta petnar, ma: applichar, appredschär; Svizzera dvainta Svizra). Trais consonants vegnan scrits be schi sun differents.
  - b) La desinenza -ari, fem. -aria, dess valair pels substantivs, percuter dess gnir scrit be -ar, fem. -ara, pels adjectivs (p.e. se-cratari e secretaria, percuter cas arbitrar e concurrenza literaria).
  - c) Il trattamaint da l'a (vallader o) avant m e n. La fuorma ufficiala resta quella cun a, mo in texts valladers as ha il diret da scriver la fuorma cun o. Aint il dicziunari nouv as chattara de munda: agn «Erle» ed ogn: vairi agn.
  - d) L'm e n dubel intervocal davo a (vallader o) vain rimpiazzà tras l'm e n simpel (p.e. grama resp. groma, rama resp. roma, mana resp. mona).

In tuot ils oters cas chi gnittan discutats, as restet pro l'ortografia actuala: scripzium da c e z avant i e e, scripzium da l's impür avant 1, m, n, gn, trattamaint dals suffixs latins -ate, -ute, plural da la desinenza -ur resta -uors.

Jon Pult

4. Igl piedari da Sutselva

Surm. sec. **Curo Mani**, ca à redigieu 7 bustabs digl pledari, à la stad vargeada betga savieu sadeditgear a que pensum. El à survegnieu l'incumbensa da scriver «Igl gioi par la Feasta da Schons». Quella lavur rumântscha à pretandie tut sieus tains libar tocca la fegn da quest schaner. Igl gioi e ussa scret a gartagieus fetg bagn, ascheia ca quel vean a metter an pes ad impressiuniar igl antiar piavalet da Schons a tuts quels ca vignan a far egnas visita ainta d'Andeer la davosa sonda a dumeingia da zacladur. Uonn fagein nus quent ca Curo Mani setgi puspe rediger in pér letras. An sieus stagl à luvro la stad passada surm. sec. **Luzi Tscharner** da Veulden. El à fatg la controlla digls bustabs redigieus cun igl material digl Dicziunari rumântschi grischùn ad alu redigieu igls bustabs **P** ad **M** a fatg la controlla ear da quels eugl material digl DRG. Luzi Tscharner à do la cumprova d'egn bùn dùn linguistic a c'el lavura tgiantsch e speditif. La stad 1958 vean el a continuar quella lavur.

A risguard l'amarada d'**avischinaziùn** an fatgs d'ortografeia à egnas cunfarenza da cumembars da lavur activa da la «Renania-sut» digls 22 setembar 1957, suaintar ver prieu ancunaschiantsha da proposiziùns fixadas an egn parscret d'egna santupada da Luzi Tscharner, Gion Mani a S. Loringett, prieu la savundànta posiziùn par las duas questiùns nudadas qua sutvart:

1. La dublaziùn digls consonants.

Cun quegl c'igl Sutsilvan à par la dublaziùn egna regla orvart clera a logica, lessan nus betga midar quella avànt ca saver quânt anavânt igl Ladín ad igl Sursilvan s'uneschan an quella dumonda. Duessan la Gidegn' a la Sursevla a Surmir vagnir paregna da tracatar igl consonânt sen l'antira lingia an egnà mademma furma, alura racumandassan nus ear agli Sutselva da scrivar an quella maniara.

2. L'amarada da la scripziùn cun -a near -e an silbas betg intunadas alla fegn d'egn' pled (diambar, prendar, urdan, anzemman — diamber, urden, anzemmen, prender) racumonda la cunfarenza da scrivar me iglis verbs cun -er (prender) a schar aglis otars pleds la finiziùn -a(r) -a(n) (urdan, diambar, anzemman).

Suaintar ca ear **Ladins** a **Surmirans** àn fatg cunzegl an las dumondas d'**avischinaziùn** da lur idioms screts vean la cumissiùn par las amparadas digl idiom sutsilvan scret a revagnir sen quellas amparadas a dezider definitivameing.